

HARPUT'LU ABDULHAMİT HAMDİ EFENDİ (1830-1902) VE
HZ. PEYGAMBER'İN BİLGİSİNE DAİR BİR RİSALESİ
“Safvetu Efkârî'l-Ulemâ fî İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ”

Bünyamin ERUL

Abstract: HARPUTİ ABDULHAMİT HAMDİ EFENDİ and his epistle “Safvatu Afkârî'l-Ulamâ fî İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Asmâ”, which is on the Prophet's knowledge:

An Ottoman scholar A. Hamdi Efendi (1830-1902, from Harput-Elazığ) had written a lot of books about Islamic sciences and the literature. In this work we studied him and his Arabic epistle which was published in 1899, Istanbul, 19 pp. The epistle has three main assertions:

- 1.The Prophet Muhammad had created before the Prophet Adam,
- 2.Allah had taught him all teachings, as far as had taught Adam all names.
- 3.The Prophet has knowledge of everything by his soul, even he knows what Allah knows.

The author supports these claims with the verses from the Qur'an and a lot of traditions and some sufi poems. Then, we discussed and examined these assertions in the light of the Prophet's knowledge. We conclude that, this epistle like many others, is a typical work from our culture and geography about Muslim's misunderstanding of the Prophet. Meanwhile it is an original work in comparison to the first and the last prophets and their knowledges. Moreover, it is an important document on Muslim's unlimited love towards the Prophet. It is very interesting to observe that a Muslim scholar occupied himself with such a work at the most difficult time of the Ottoman Empire.

Key words: Abdülhamit Hamdi Efendi, Muhammad, Adam, the Prophet's knowledge, Harput.

A. Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan ve sayıları üç binden fazla olan yazma eserler üzerine 1999 yılında yaptığımız fişleme çalışmaları esnasında karşıma Harput'lu Abdülhamit Hamdi Efendi'ye ait ilginç bir risale çıktı. Risalenin başka el yazması nüshaları olup-olmadığını araştırdığım zaman, onun 1899 yılında İstanbul'da neşredildiğini öğrendim. Hemen matbu nüshayı da bularak risaleyi mütalaa ettim. Fazla uzun olmamakla birlikte

Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Email: berul65@hotmail.com

Gayet güzel nesih bir hatla yazılmış olup, 12 varaktan ibarettir ve Fakülte Kütüphanemizin Yazmalar Bölümünde EY. 0139 numarada kayıtlıdır.

risale, Hz. Peygamber hakkında şu üç büyük iddiayı ortaya koyması bakımından ilgimi çekti:

1. Hz. Peygamber, Hz. Adem'den önce yaratılmıştır.
2. Yüce Allah, Hz. Adem'e bütün isimleri öğrettiği gibi, Hz. Peygamber'e de hepsini öğretmiştir.
3. Hz. Peygamber, ruhu ile herşeye muttali olup, Allah'ın bildiği şeyleri dahi bilir.

Mezkur iddiaları, bazı âyet ve hadislerle delillendiren yazar, ileri gelen sûfilerin görüşlerinin yanısıra çeşitli şiirlerle de desteklemiş ve Hz. Peygamber'in Hz. Adem'den, hem yaratılış, hem de ilim yönünden daha üstün olduğu kanaatini işlemiştir.

Elinizdeki bu çalışma Hz. Peygamber'i yanlış anlama tezahürleri çerçevesinde, hem kendi memleketimizde yetişmiş son dönem Osmanlı alimlerinden birinin Arapça olarak kaleme alıp neşrettiği bir risaleyi tanıtmak, hem de bu iddialar hakkında bazı mülahazalar serdetmek amacıyla yapılmıştır. Burada, önce müellif ve eserleri hakkında biraz bilgi verilecek, ardından sözkonusu risaledeki temel iddia ve deliller özetlenecek, sonunda da bu konuda bir değerlendirme yapılacaktır.

Abdulhamit Hamdi Efendi'nin Hayatı

Hacı Hafız Abdülhamit Hamdi Efendi, meşhur *Kaside-i Bürde* şârihi Ömer Naîmî Efendi'nin² oğludur. 1830 yılında Harput'ta doğmuş, babası Ömer Naîmî Efendi'de muntazam tahsile başlamıştır. Abdülhamit Efendi'nin fitrî kabiliyeti ile beraber ilim yolundaki şevk ve ikdamı az zaman içinde ona akranı arasında büyük bir ilerleme kaydettirmiş, babasının da dikkat nazarını ve takdirini kazanmış olmalıdır ki, medresedeki ilk tahsil çağında bulunanların derslerini okutmağa mezuniyet vermiştir. Bu sıralarda henüz icazet-i ilmiye almadığı halde mazbut, müselleme ve mükemmel bir üstad gibi hareket etmekle kendini etrafında sevdirmiştir. On sekiz yaşında iken Arap, Fars ve Divan Edebiyatı üzerinde çok çalışmış ve 1847'de Avamil töhfesini *Nuzhetu'l-Ahdân fi Hâşiyeti Tuhfeti'l-İhvân*³ namıyla mükemmel bir surette tahşiye ettiği gibi, bir divançe teşkil edecek derecede kaside, gazel, kıta, müfred gibi nefis şiirler yazmağa başlamıştır. Yazmış olduğu kaside ve şiirlerle takdire mazhar olmuş ve bazı rütbelerle taltif edilmiştir.

² Ömer Naîmî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz: Sunguroğlu İshak, *Harput Yollarında*, II. 149-156, İstanbul-1959; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I. 34, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul-T.y., Meral Yayınevi.

³ *Hâşiyetü alâ Tuhfeti'l-Avâmil* ismiyle bu eser, 1276'da Ali Efendi, 1296'da ise İzzet Efendi Matbaaları tarafından basılmıştır.

İşte Abdülhamit Efendi bir yandan edebiyat sahasında ilmi, edebi bir takım ölmez eserleri yaratırken, diğer yandan da babası Ömer Naîmî Efendi'nin rahle-i tedrisinde ders görerek alim-i kül mertebesinde yükselmekteydi. Nihayet 1856 yılında 27 yaşında iken babası Ömer Naîmî Efendi'den "Usûl" (Ulûm-ı İsnâ Aşer) denilen 12 ilimden icazet almıştır.

Bu arada hemen bir iki ay gibi az bir zaman içerisinde Kuran-ı Kerim'i hıfza muvaffak olmuş ve Harput'da "Reisu'l-Kurrâ Vâkıf-ı Vücûhi İlmî'l-Edâ" denmekle maruf Kurra hocazade Hafız Yusuf Efendi'den Usûl görerek ve Şâtıbî merhumun *Hırzu'l-Emânî* namındaki Kıraat-i Seb'a'ya dair meşhur metninden istifade ederek Hafız Yusuf Efendi'den İlmü'l-Edâ ve Kıraat'ten dahi icazet almıştır.

Yeni medreseler yapmaya yönelik samimi gayretleri sebebiyle bazı devlet erkanı tarafından maddî ve manevî destek görmüş, Harput'ta Kâmil Paşa Medresesi'ni daha mükemmel bir şekilde tevsi ve ikmal ettirmeye muvaffak olmuştur.⁴

"Faziletli Vezir Yusuf Kâmil Paşa, merhum mezkur zâtn ilmi faziletlerini takdir ederek Harput'ta yaptırdığı medresenin müderrislik ve mütevelliliğine tayin buyurdu. Arapça ve Türkçe yazdıkları mükemmel bir münşaat teşkil eder"⁵

1866 yılında babası Hacı Ömer Naîmî Efendi ile birlikte İstanbul'a gelmiş, devlet ricaliyle ve İstanbul'un ileri gelen alim ve edipleriyle görüşmüş, tanışmış ve bunların her birinin nezdinde ayrı ayrı hüsn-ü kabul ve ihtiram görmüştür.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Abdülhamid Efendi hakkında aynen şöyle yazar: "İstanbul'da ve vilayetlerde mülakat ettiğim efazıl-ı ulema arasında Abdülhamit Hamdi Efendi zâhiri ve bâtını ma'mur ve Türklüğün medarı iftihar olan enderü'l-emsâl bir allâmedir."

1874 yılında Hicaz'a gitmiş ve seyahati sırasında Antep, Halep, Şam, Mısır, Hicaz gibi büyük şehirlerde bir çok Arap, Fars ulemasıyla görüşmüş, tanışmış ve bunlardan da ayrı ayrı hürmet görmüştür.

1893 yılında Sarahatun Camii'nde minber ile mihrabın arasında *Buhâri-i Şerif* okutmuş ve bir yıl içerisinde hatme muvaffak olmuştu. Talebeleri ve derse devam eden diğer meraklılar bu derslerden çok istifade etmişlerdir.

Abdülhamid Efendi memleket dışında da şöhret kazanmış olduğundan henüz kendisiyle görüşmeğe muvaffak olamayan bir çok erbab-ı takdir ve

⁴ Sunguroğlu İshak, II. 156-9. (Az tasarrufla alınmıştır.)

⁵ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I. 334-5.

irfan ile giyâbî muhabere ederek dini, edebi bir çok suallerine cevabı-ı sevap vermekle perestîşlerini kazanmışdı.

Hayatında yedi defa icazet-i ilmiye verdi. 1894 yılında Sarahatun Camii'nde son defa olarak aralarında oğulları H. Mehmet Sert ve Kemalettin de olmak üzere birkaç talebesine icazet verdi.

Hamid Efendi müsbet ilimler sahasında zamanının kutbu denebilecek bir mertebeye eriştiği gibi, maneviyatda da o nisbette ileri gitmiş nadir bir şahsiyetti. Çocukluğundan beri ismi gibi ahlak-i hamide sahibiydi. Tarikatlar hakkında da uzun zaman ilmi tetkiklerde bulunmuş ve nihayet bunların künhü hakikatlerini iyice anladıktan sonra Kâdirî ve Şazilî tarikatlarının ikisine birden intisap etmişti. Ahmet b. İdris'in Şazelî tarikatında açtığı meslek-i ârifânede çok ilerlemiş ve arzu edenleri irşada memur edilmişti. Bu surette manevi sahadaki ittikası ilmi faziletleriyle mütenasip olduğundan bütün sözlerinde, iş ve hareketlerinde Sünnet-i Seniye-i Hazret-i Nebeviye'yi tatbikten bir an hâlf kalmamıştır.

Bu yüzden halkın intihabı ve vilayet makamının def'atle tensip ve ısrarı üzerine teklif edilen müftülük vazifesini kabulden daima imtina etmişlerdir. Henüz ihtiyar denilecek yaşta değildi; fakat romatizma gibi müz'îç ve müzmin hastalığa tutuldu. Bu hastalık kendisini çok yıprattı ve vaktinden evvel ihtiyarlattı. Yıllarca devam edegelmekte olan bu rahatsızlığı yüzünden medresedeki derslerinden yalnız Hadis, Tefsir, Fıkıh gibi yüksek ve kudsî ilimlerin tedris ve mütalaasıyla meşgul olarak, diğer bütün derslerin tedrisini oğlu Kemal Efendi'ye bıraktı.

1197 yılında ölen İmam-ı Merginânî'nin telif ettiği eserlerinden en meşhuru bulunan *Kitâbu'l-Hidâye* namındaki eseri bir Ramazan iptidasında tedrise başlamış ve bu kitap hakkında ince ve derin tetkikatta bulunarak hâşiyeler hazırlayıp, Kemal İbnu'l-Humâm'ın fikir ve mütealarını takip ederek ilmi ve dini feyz almağa ve heveslilere anlatmağa giriştiği sıralarda hastalığı bu çalışmalara mani olmuştu.

Hastalığı 25 gün kadar sürmüştü ve sonunda 1902 (29 Nisan 1318.R) Pazartesi günü akşam ezanından bir saat evvel, tilavet-i Kur'an, Tevhid ve zikir-i fikr-i Rabbanî'den bir an ayrılmaksızın gözlerini hayata kapadı.⁶ Pederinin yanına defnolundu.⁷

Eserleri

Hacı Abdulhamit Efendi'nin bütün hayatı ilim sahasında tetkik ve tebbu ile geçmiş ve halli müşkil birçok ilmî ve dinî meselelerin zapt-ü tefsiri

⁶ Sunguroğlu İshak, *Harput Yollarında*, II. 159-161.

⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I. 335.

hususunda geceli gündüzlü çalışmış, gerek bu yolda ve gerekse edebî birçok eser vermiştir. Biz burada başlıcalarını kaydedeceğiz:

1. Tahmîsu'l-Kasîdeti'l-Munferice.⁸
2. es-Samtu'l-Abkarî fi Şerhi Ikdi'l-Cevherî, fi'l-Farki Beyne Kesbeyi'l-Mâturîdî ve'l-Eş'arî.⁹
3. el-Hâşiyetu'l-Cedîde alâ Havâşî'l-Siyâlkûtiyyeti'l-Vâkıati alâ Tarafi't-Tasarrufât.¹⁰
4. el-Hallu'l-Mukemmel ale'l-Havâşî's-Siyâlkûtiyye ale'l-Mutavvel.
5. el-Feyzü'r-Radî fi Hâşiyeti Havâşî'l-Celâl li'l-Gelenbevî.¹¹
6. Tabsıratu'l-Hakk ale'l-A'yân fi Hurmeti'l-İsticârî alâ Kırâati'l-Kur'ân.¹²
7. Cevâbu'l-Vezîr fi Hurmeti İmtinânî'l-Hacci 'an Duhûli Mekkete 'inde Vebâi'l-Kesîr.
8. Dîvançe-i Âsâr.
9. Mukhiletu'l-Ebsâr fi Ru'yeti'l-Hilâli bi'n-Nehâr.
10. Buğyetu'l-Kâsîd fi Cevâbi'l-Es'ileti'l-Vârideti min Âmid.
11. el-Burhânû'l-Munevver, fi Tahrîmi't-Tasvîri ve İftinâi'l-Musavver.
12. Netâyicu'l-Ebkâr fi Hâşiyeti Netâyıcı'l-Efkâr. Eksiktir.
13. Pederi Ömer Naimî'nin Velediyye Hicâbîsi üzerine yazdığı haşiyeyi tamamlamıştır.¹³
14. Hâşîye alâ Şerhi'l-Akâidi'l-Adudiyye.¹⁴
15. Safvetu Efkârî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ.¹⁵

⁸ Oğlu Kemaleddin Efendi tarafından 1318'de Vilayet Matbaasında terceme ve şerh ile basılmıştır. İbnülemin Mahmut Kemal Beyefendi'nin edibane takrizi vardır. Bkz: Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I. 335.

⁹ 1305-Cemal Efendi Matbaası tarafından basılmıştır.

¹⁰ Ali Efendi Matbaası, İstanbul-1276, Yahya Efendi Matbaası, İstanbul-1289, Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul-1307.

¹¹ Sunguroğlu İshak, a.g.e., II. 162-3'te bu eseri "El feyzür ravi fi haşîye-i celâlihgelenbevî" şeklinde vermektedir ki yanlıştır.

¹² Kullandığımız her iki kaynaktaki da "Tabsıratu'l-Hakk" şeklinde, A.Ü.İ. Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan EY. 0138 no'lu elyazmasında ise "Nusratu'l-Hakk" şeklinde geçmektedir. Toplam 12 varaktır.

¹³ İstanbul'da, 1333'te, Matbaa-i Âmire tarafından basılmıştır.

¹⁴ A.Ü.İ.F. Bilgi İşlem Merkezindeki bilgisayar kayıtlarından öğrendiğimiz bu eser, İstanbul Ünivetsitesi, Merkez Kütüphanesi, 2550 numarada kayıtlıdır. Arapçadır.

¹⁵ Bkz: Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I. 335; Eserlerin isimlerini tesbitte aynı eserin İstanbul-1333, Matbaa-i Amire baskısını da kullandık. Krş: Sunguroğlu İshak, *Harput Yollarında*, II. 162-3.

“Safvetu Efkarî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ” Adlı Risâlesi

Makalemizin konusunu teşkil eden bu risale, İstanbul'da, R. 1315 (1899) senesinde, Matbaa-i Osmâniyye tarafından *Safvetu'l-Efkarî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ* adıyla basılmıştır. Arapça olarak kaleme alınan risalenin ismi, hem kapağına hem de sertacına yanlışlıkla “*Safvetu'l-Efkarî'l-Ulemâ*” şeklinde basılmıştır ki, izafet terkibi olduğu için doğrusunun “*Safvetu Efkarî'l-Ulemâ*” şeklinde olması gerekir. Kapakta müellifi, “Kasîde-i Burde Şârihî Zâde Tasavvurât Siyelkûtisi Muşşisi Harpûti el-Hâc Abdulhamid Hamdi” olarak kaydedilmiştir.

Risâleye edebî bir üslupla, Hz. Muhammed'i, “meydana gelen ilk (zâhir)” yapan Allah'a hamd, Rasûl-i Ekrem'e salat u selam ederek başlayan Abdülhamit Hamdi Efendi, risaleyi şöyle takdim etmektedir: “Bu, Allah'ın, peygamberleri arasında Hz. Adem'e isimleri öğrettiği gibi, Peygamberimiz Efendimiz Muhammed'e de bütün isimleri öğretip ilham ettiğini tahkik eden bir risaledir. Yüce Allah'ın salât u selamı her ikisi üzerine olsun.”

A. Hamdi Efendi, Kâdî (Beyzâvî, ö. 685/1286) Tefsiri'ni müzakere ederken “*Allah dedi ki: 'Ey Adem! bunlara onların isimlerini haber ver!' Adem bunlara onların isimlerini haber verince...*” şeklindeki 2. Bakara Sûresi, 33. âyette geçen kısmın tefsirinde Kâdî'nin şöyle dediğini görmüştür: “Adem, o meleklerden daha faziletlidir, zira onlardan daha fazla bilmektedir. Fazla bilen ise, Yüce Allah'ın “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”¹⁶ âyetine göre daha üstündür...”

Sonra o, Siyâlkûtî diye meşhur olan Mevlâ Abdülhakîm'in “Burada şöyle bir husus vardır: ‘Eğer o (Kâdî) efdaliyyet ile, sevap çokluğu ve derecenin yüksekliğini kastedmişse, bu durumda Hz. Adem'in, Hz. Muhammed'den daha efdal olması lazım gelir. Şayet bununla, her hangi bir yönden şerefli kastedilmişse, bu hususta (Hz. Muhammed'in daha üstün olduğunda) herhangi bir niza' yoktur” şeklinde sakîm bir söz söylediğini görünce Nebiyy-i mutlak olan Hz. Peygamber'in bazı haklarını savunmak amacıyla işte bu risaleyi derledim. Onu, ‘*Safvetu Efkarî'l-Ulemâ fi İsbâti İlmi Nebiyyinâ bi'l-Esmâ*’ diye isimlendirdim ve O'nun yüce kapısının eşğine bir hizmet olarak (yazdım)” demektedir.¹⁷

Sonra bu risaleyi, zamanın padişahı Sultan Gâzî Abdulhamid Han Hazretleri'ne arz etme fikrinin kendisine ilham edildiğini ifade eden Abdülhamit Hamdi Efendi, Padişah'dan oldukça uzun övgüler ve dua cümleleriyle bahsetmiştir. Risaleyi, Sultan'a yüce devletine bir destek olması, din düşmanlarının zehirli yılanlarından, planlarından koruyan bir muska olması, böylece

¹⁶ 39. Zümer 9.

¹⁷ *Safve*, s. 2-3.

Peygamberlerin Efendisi (Rasûl-i Ekrem'in) rûhaniyetine sığınması için, âdeta bir koruyucu olarak arzettiğini, çünkü bu risalenin Rasûl'e yardım için telif edildiğini, bunun da Allah'a yardım olduğunu belirtmiştir. Zira Yüce Allah, "Rasûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur"¹⁸ buyurmuştur ve kulun Allah'a yardımı da "Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder"¹⁹ âyetinin gereğince Allah'ın vadini gerekli kılacaktır.²⁰

Bu duygu ve temennilerden sonra risaleye başlayan Abdülhamit Hamdi Efendi, adı geçen hâşiyecinin hatalı olduğunu belirtir ve şu soruyu sorarak asıl problemi ortaya koyar:

"Söylediklerine delalet eden hiçbir delil olmadığı ve bırakın zarureti, zan ifade eden bir emmare dahi bulunmadığı halde nasıl olur da o, Hz. Peygamber'in bütün isimleri bilmediği konusunda zaruret olduğu yolunda bir iddiada bulunur?"

Halbuki Hamdi Efendi'ye göre, bu konuda sarih bir biçimde hadis geldiği ve hakikat ehlinde ümmetin büyüklerinin de ifade ettiği üzere, Adem (a.s)'in bildiği gibi, Hz. Peygamber'in de bütün isimleri bilmesi kesin olarak malum bir husustur. Ardından o, bu hususta dayandığı delilleri sıralamaktadır:

Birinci olarak, Allâme Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Muzhir* adlı kitabının "Peygamberimiz (s)'e lügatın vahyedilmesi bâbı" içerisinde şu rivayeti zikretmiştir: Deylemî (ö. 509/1115), *Musnedu'l-Firdevs* adlı eserinde Ebû Râfi'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Su ve çamur halindeyken bana ümmetim temsîli olarak gösterildi ve Adem'in bütün isimleri bildiği gibi ben de bütün isimleri bildim..."²¹

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Taberânî (ö. 360/970) ve başkaları, Ebû Zerr'den sahih bir senedle²² gelen şu haberi rivayet etmişlerdir:

"Rasûlullah (s), gökyüzünde kanatlarıyla uçan kuş hakkında dahi bize ilim vermeden aramızdan ayrılmadı."

Bu hadisin *Nesîmu'r-Riyâz*²³ adlı eserde yapılan şerhine göre Rasûlullah (s), gizli saklı hiçbirşey kalmayınca kadar, herşeyi beyan ettik-

¹⁸ 4. Nisa 80.

¹⁹ 47. Muhammed 7.

²⁰ *Safve*, s. 3-4.

²¹ *Safve*, s. 4.

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, V. 153, İstanbul-1982. Aksine mezkur hadis, "Teym Kabilisi'nden şeyhler" tarafından, Ebû Zerr'den rivayet edilmiştir. Şeyhlerin kim oldukları ise mechuldür, dolayısıyla zayıf bir rivayettir.

ten sonra ahirete irtihal etmiş, vefatından önce, bir defasında sabahtan öğleye dek, bir başka seferinde ise öğleden akşam öncesine dek îrad ettiği uzun hutbelerinde, ashabına beyan etmedik birşey bırakmamıştı.²⁴ Uçan kuşu dahi açıklaması sözü ise, en tafsilatlı bilgileri bile kendilerine anlattığından bir kinayedir.

Bu hususta Ebû Dâvud'un (ö. 275/888) Huzeyfe'den rivayet ettiği uzun hadis²⁵ meşhur olup, onun baş tarafını Buhârî (ö. 256/870) ve Muslim (ö. 261/875) de rivayet etmişlerdir.²⁶

Abdülhamit Efendi, Yüce Allah'ın, gayba dair bilgilerden Rasûlünü muttali kıldığı ilim ve marifet konusunda *Şifâ* ve *el-Mevâhib*²⁷ adlı eserlerde oldukça doyurucu bilgiler verildiğini söyledikten sonra, İbn Ravâha ve Hasân b. Sâbit'ten bu görüşü destekleyen bazı şiirler nakletmiştir.

İkinci olarak da o, yine Kâdî İyâd'ın (ö. 544/1149) *Şifâ* adlı eserinden Hz. Peygamber'in akıl, ilim, marifet, rey ve zeka yönü ile ilgili kısımdan alıntılar yaparak, Yüce Allah'ın olmuş ve olacak şeylere dair O'na verdiği ilimlere işaret ettikten sonra "*Ve Allah sana bilmediklerini öğretti, Allah'ın sana olan fazlı büyüktür*"²⁸ âyetini zikretmiştir. Sonra İsrâ bahsinde ise Kâdî İyâz İmam el-Eş'arî'nin (ö. 324/936) şu sözünü nakletmiştir: "Peygamberlerden herhangi birine verilen her bir mucizenin bir misli de bizim peygamberimize verilmiştir."

Abdülhamit Hamdi Efendi, daha sonra sözü Hakikat-i Muhammediyye veya Nûr-i Muhammedî diye anılan konuya getirir. Buna göre, Allah Hz. Peygamber'in ruhunu, diğer ruhlardan önce yaratmış, O'na nübüvvet elbisesini giydirmiş, ardından beşer ruhlarını yaratmış, sonra da Yüce Kur'an'da ifade edildiği üzere diğer peygamberlere, kendisine yetişmeleri halinde O'na iman etmelerini, O'na tabi olma konusunda mîsakı yerine getirmelerini em-

²³ *Nesîmu'r-Riyâz fî Şerhi's-Şifâ li'l-Kâdî İyâz*, Ahmed b. Muhammed Şihâbuddin el-Hafâcî'nin (ö. 1069) eseri olup, İstanbul-1312'de üç cilt halinde neşredilmiştir.

²⁴ Bu hutbeler hakkında bkz: Muslim, *es-Sahîh, Fiten* 25, II. 2217, tah. M. Fuad Abdulbaki, İstanbul-1981; Nesâî, *es-Sünen, Mevâkîf* 55, I. 297, İstanbul-1981; Ma'mer, *Câmi'*, (Abdurrazzak b. Hemmam, es-San'ânî, *el-Musannef*'i ile birlikte), tah. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut-t.y. el-Meclisu'l-İlmî, XI. 346, no: 20720; Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, tah. Suheyl Zekkâr, Mekke-1991. s. 13; Tirmizî, *es-Sünen, Fiten* 26. no: 2191, IV. 483-4, İstanbul-1981.

²⁵ Ebû Davud, *es-Sünen, Fiten* 1, no: 4246, IV. 447, İstanbul-1981.

²⁶ Buhârî, *el-Camiu's-Sahîh, Fiten* 11, VIII. 93; *Menâkıb* 25, IV. 178, İstanbul-1981; Muslim, *İmare* 51, II. 1475.

²⁷ *el-Mevâhibu'l-Leduniyye bi'l-Minahi'l-Mustafaviyye*, Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî (ö. 923/1517)'nin meşhur eseridir ve matbudur.

²⁸ 4. Nisa 113.

retmiş, onlar da buna icabet edince O'nun rûhânî, rabbânî nuru onları aydınlatmıştır.

Nitekim Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadise göre, nübüvvetin ne zaman verildiği sorulunca Hz. Peygamber: "Adem, ruh ile cesed arasındayken" diye cevap vermiştir.²⁹ Bu anlamda müteaddit sahih rivayetler vardır ve denildiği gibi bu, "O, Allah'ın ilminde peygamber idi" anlamında değildir. Bilakis Allah, diğer ruhları yaratmazdan evvel O'nun ruhunu yaratmış, O'na nübüvvet elbisesini giydirmiştir. Nübüvvet, O'nun ruhunun bir sıfatı olunca, O, ölümünden sonra da nebî ve rasuldür. Hükümlerin ve vahyin kesilmesi buna zarar vermez, zira O dinini tamamlamıştır. Nitekim İbnu'l-Kattân'ın rivayet ettiği gibi "Yüce Allah, Hz. Peygamber'in nurunu, Hz. Adem'i yaratmadan on dört bin sene evvel yaratmıştır." Bu ise, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin, Hz. Adem ve başkaları yaratılmadan evvel bizzat vücuda geldiğini, meleklerin de O'ndan evvel herhangi bir peygamber tanımadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre, O (s), mutlak Peygamber, diğer peygamberler ise O'nun halifeleridir. Diğer şeriatler, aslında O'nun şeriatî olup, diğer paygamberler onları, kendi kavimlerinin istidadı nisbetinde ortaya koymuşlardır. Şu halde Hz. Peygamber, hem Peygamberlerin ilki, hem de sonuncusudur..."

Aynı hususa değinen Takıyyuddin es-Subkî (ö. 756/1355), "*et-Ta'zîmu ve'l-Minne*" adlı risalesinde şu iki hadisi bu doğrultuda anlamıştır: "Ben, insanların hepsine gönderildim"³⁰ demek, Hz. Peygamber'in kendi zamanından, kıyamete kadar bütün insanlara değil, evvelki ve sonraki bütün insanlara demektir. "(Ben, Adem, ruh ile cesed arasındayken) peygamber idim" demek ise, (Levh-i mahfuzda yazılmış) kalemle böyleydim" değil, şerhettiğimiz gibi, bundan daha farklı bir manaya gelmektedir.

²⁹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Kitabu'l- Musannef*, tak. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut-1989, VII. 329, no: 35653; Ahmed, *Musned*, IV. 66 ile V. 379'da ismi zikredilmeyen bir adamdan (an raculin); V. 59'da Meysere el-Fecr'den; Tirmizî, *Menâkıb* 1, no : 3609, V. 585'de Ebû Hureyre-Ebû Seleme-Yahya b. Kesîr-el-Evzâf-el-Velîd b. Muslim- Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şucâ'den gelen bir sened ile rivayet etmekte ve "Bu, Ebu Hureyre cihetinden hasen-sahih-ğarîb bir hadis olup, bunu sadece o kanaldan bilmekteyiz" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinin râvilerinden Ebû Hemmâm el-Velîd b. Şucâ' (ö. 243) bazılarınca sadûk görülse de, ihtilâflı bir râvidir. Meselâ Ebû Hâtîm "kendisiyle ihticac edilmez" demiştir. Şam'ın alimlerinden el-Velîd b. Muslim'in (ö. 195) ise, müdellis olduğu söylenmiş, özellikle el-Evzâf'den naklettiği rivayetlerinin mutemed olmadıği belirtilmiştir. Bkz. Zehebî, *Mizanu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Fethiye Ali el-Becâvî, y.y., t.y, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, VI. 13-4, 21-2.

³⁰ Buhârî, *Teyemmum* 1, I. 86; *Salât* 56, I. 113; Nesâî, *Gusl* 26, I. 211; Dârimî, *es-Sunen*, *Salât* 111, s. 323, İstanbul-1981.

Büyük Süfi Firuz Abâdî'nin Akâid Şerhi'nde kaydedildiğine göre, nübüvvet, risalet, hilafet, kutupluk ve gavslık vb. mevkilerin hepsi, Hakikat-i Muhammediyye'de sabittir... (Alimler) Muhammed (s)'in, Allah'ın kapsayıcı isminin bir tecellisi olduğunda ittifak etmişlerdir ki, bu bütün alem için rubûbiyyet cihetini oluşturur... Aynı temaları eş-Şeyhu'l-Ekber (İbn Arabî, ö. 638/1240) de geniş bir şekilde ele almıştır.

Şeyh Abdulvehhab eş-Şa'rânî, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir* adlı kitabında şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'den önceki her peygamber, gönderildiği şeriatıyla, O'nun bir nâibidir. Bunu şu hadis de teyid eder: "Yüce Allah, şânına layık olduğu vechile elini göğsüme koydu ve ben hem öncekilerin, hem de sonrakilerin ilmini öğrendim."³¹ Burada "öncekiler" ile kastedilen, Hz. Peygamber'in cisminin yokluğunda, daha önce gönderilmiş peygamberlerdir. Bu durumda, Hz. Peygamber'e ilim, biri Hz. Adem'in yaratılmasından önce, diğeri de Hz. Peygamber'in risaletinden sonra olmak üzere iki defada verilmiştir...

Tekrar risalenin asıl konusunu teşkil eden Hz. Peygamber'in, Hz. Adem'den daha faziletli olduğu hususuna dönen Abdülhamit Hamdi Efendi, İbn Arabî'nin *Futuhât*'ından şunları nakletmektedir: "...Şayet, 'Hz. Peygamber, Hz. Adem'in bir fer'i olduğu halde, niçin babası Adem'den daha faziletli, istidat bakımından daha güçlüdür?' dersin, cevap şöyledir: O'nun, babası Adem'den daha faziletli olmasının sebebi, Hz. Adem'in isimlerin lafızlarını yüklenmesi, Hz. Muhammed'in ise, onların manalarını yüklenmesidir. Bu ise, "Bana cevâmiu'l-kelim verildi"³² hadisinde işaret edilen "cevâmiu'l-kelim" özelliğidir. Bizzat birşeyin kendisini elde eden, ismini de elde etmiş demektir ve ilmi dahilindedir. İsimleri elde eden ise, o şeyin kendisini elde etmiş olamaz..."

Yine "Şayet Musa sağ olsaydı, bana uymaktan başka çaresi yoktu"³³ hadisi hakkında İbn Arabî şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Şunu bil ki, O (s), Peygamberlerin peygamberidir. Zira Yüce Allah'ın "Hanî Allah peygamberlerden bir mısak almıştı: Size bir kitap ve hikmet verdiğim zaman..."³⁴ âyeti gereğince onlardan alınan ahid sebebiyle, Hz. Peygamber'in onlar üzerinde hem efendilik, hem de nübüvvet gibi bir üstünlüğü vardır. Mezkur âyet ise, Hz. Peygamber'in hem risaletini, hem de şeriatini kapsar.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 368, IV. 66, V. 58, 378; Dârimî, *Rüya* 12, s. 522.

³² Muslim, *Mesâcid* 5-8, I. 371-2; *Eşribe* 72, II. 1587; Buhârî, *Ta'bir* 11, VIII. 72; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II. 172, 212, 250, 264, 268, 313, 412, 442, 455, 501.

³³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V. 312-3, no: 26421'de, Hz. Ömer'in bulunduğu Ehl-i Kitaba ait bazı yazıları Hz. Peygamber'e getirmesi üzerine söylenmiştir. Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, *Musned*, III. 338.

³⁴ 3. Al-i İmrân 81.

Daha sonra Abdülhamit Hamdi Efendi, "Necmu'l-İrfân, Hâfız ve E-fendim" diye tavsif ettiği Ahmed b. el-Mubârek'in *Kitâbu'l-İbriz* adlı eserinden Hz. Peygamber'in cismen ve ruhen farklı yaratıldığına dair uzunca bir nakilde bulunur. Ona göre, melekler çocukken göğsünü yardıkları gün, Hz. Peygamber'in tertemiz zâtı ile ruh-i şerifleri arasındaki perde kalktı. İşte bu hadîsede, O'nun zâtı ile ruhu birleşti ve O'nun zâtı, ruhunun muttali olduğu herşeye muttali olmaya başladı. Bundan dolayıdır ki O, ön tarafından gördüğü gibi, arkasından da görmekteydi. Nitekim birgün ashabına "Rüku ve secdelerinizi dosdoğru yapın, çünkü ben sizi, önümden gördüğüm gibi, arkamdan da görmekteyim"³⁵ buyurmuştur ve mezkur hadîsin sırrı da budur. Devamlı o Hz. Peygamber'in ruhu açısından kendisine ulaşan kaderden malum olan hususlarda yanılma, gaflet ve unutma gibi arızaların sözkonusu olmadığını, bu tür malumatı onun tedricî bir şekilde değil, bir defa nazar etmekle elde ettiğini anlatmaktadır. Zira ilim bakımından ruhların en büyüğü ve nazar bakımından en güçlüsü Hz. Peygamber'in ruhudur. Çünkü bu ruh, diğer ruhların kraliçesidir ve daha önce denildiği gibi, herhangi bir tedricîlik ve tertip olmaksızın, bir defada âlemlerdeki herşeye muttali olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in zâtına gelince, şayet herhangi bir şeye yönelmişse, o zaman da yanılma, gaflet ve unutma gibi arızaların vukuu sözkonusu değildir. Ama eğer birşeye yönelmemişse bazen o şeyden gafil olabilir, yanılma ve unutma durumu ortaya çıkabilir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber: "Ben ancak bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi, ben de unutturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın"³⁶ buyurmuştur. Hz. Peygamber bunu, (namazda) sehvettiğinde, sahâbîler kendisini uyarmadıkları zaman söylemiştir.

Hamdi Efendi, Üstad Muhammed el-Bekrî'nin "Enne'n-Nebiyye (s) kâne ya'lemu cemîa ılmillâhi teâlâ=Peygamber (s), Yüce Allah'ın bütün ilmini biliyordu" dediğini naklettikten sonra, bu hususun, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde zamanının yegane alimi olan Halep müftüsü Ömer b. Abdulvehhâb'a ders esnasında sorulduğunda onun şöyle cevap verdiği nakleder: "Şeyhin söylediği bu söz doğru olup, inkar edilemez. Zira, Allah'ın kendi ilmini O'na vermesi ve bu ilme muttali kılması caizdir. Bu durum, Muhammed (s)'in, Rubûbiyet makamına erişmiş olmasını gerekli kılmaz. Çünkü mezkur ilim, sadece Yüce Allah'ın zâtı için sabit olup, Mustafa (s) için ancak, Yüce Allah'ın ona öğretmesiyle mümkündür. Nitekim bir hadîste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Rabbim İsrâ gecesi bana büyük meleklerin hangi hususta tartıştıklarını sordu, ben 'bilmiyorum' dedim. Bunun üzerine O elini omuzlarıma arasına koydu ki ben, onun serinliğini göğsümde hissettim. Ve hemen öncekilerin ve sonrakilerin ilmini öğrendim. Sonra (Rabbim tekrar) 'Büyük melekler

³⁵ Buhârî, *Ezan* 71-2, 76, 88, I. 176-7, 181, *Salât* 40, I. 108; Mâlik, *Muvatta'*, *Sefer* 70, s. 167; Nesâî, *Tatbîk* 60, II. 216, *Sehv* 102, II. 83.

³⁶ Bkz: Muslim, *Mesâcid* 92-4, I. 402; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 379, 420, 424.

hangi hususta tartışıyorlar?’ diye sordu, ben de ‘Sıkıntılar üzerine abdest alma konusunu’ dedim...³⁷

Hız. Peygamber’in ilmini neredeyse Allah’ın ilmiyle eşitleyen bu görüşleri aktardıktan sonra Abdülhamit Hamdi Efendi, bu konuda kendisi de bir değerlendirme yaparak Hız. Peygamber’in bilgisini az da olsa sınırlama ihtiyacı hissetmiştir. Bunun ezeli kadîm ilme yaklaştığını belirterek, merhumun bu sözlerden muradının, Hız. Peygamber’in, Allah’ın bu alemden ve malum olanlardan kendisine öğrettiği herşeyi bilmesi olduğunu, çünkü ezeli-îlâhî ilmin bilgilerinin sonsuz ve sınırsız olduğunu belirtir.

Bu sözlerinden dolayı, Hız. Peygamber’in Hız. Adem gibi, bütün isimleri bilmesi konusunda şüpheye düşülmemesi gerektiğini belirten Hamdi Efendi, ‘peki, neden bu husus diğer mucizeler gibi ortaya çıkmamış, meşhur olmamıştır?’ sorusuna, şöyle cevap vermektedir: “Hız. Peygamber, bunu, sırf, babası Hız. Adem’e karşı teeddüben açığa vürmamıştır. Çünkü isimlerin bilinmesi Hız. Adem’in bir mucizesidir ve o bununla meleklerle meydan okumuştur. Bunun bir benzeri, Buhârî’nin Ebû Hureyre’den rivayet ettiği şu hadistir:

“Cinlerden İffrit dün namazımı bozmak için bana ilişti (veya buna benzer bir kelime söyledi). Allah ona karşı bana güç verdi ve hepiniz göresiniz diye ben onu mescidin direklerinden birine bağlayıp, sabaha kadar öylece beklemesini istedim. Fakat sonra kardeşim Süleyman’ın “Rabbim, (beni bağışla),³⁸ bana benden sonra hiç kimseye nasib olmayan bir hükümdarlık ver” sözünü hatırladım.”³⁹

Hamdi Efendi, İbn Hacer’den (ö. 852/1448) naklen “Her mükellef inanmalıdır ki, peygamberimizin sayılmayacak kadar kemâlâtı vardır, O’nun halleri, sıfatları ve şemâilinin künhüne vakıf olunamaz, O’nun kendine has özellikleri ve mucizeleri hiçbir mahlukta toplanmamıştır...” dedikten ve bu doğrultuda bazı şiirler kaydettikten sonra, Şazeli Tarikatı’nın şeyhi es-Seyyid Ahmed b. İdrîs’in okuduğu uzunca salat u selamlarla risaleyi bitirmektedir.

Değerlendirme

Risalenin başında belirtildiği gibi müellif, Beyzâvî (ö. 685/1286) Tefsiri’ni şerh ederken Siyalkûtî’nin, bütün isimleri bilmiş olması hasebiyle Hız. Adem’in, Hız. Peygamber’den daha faziletli olduğu ve Hız. Peygamber’in

³⁷ Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 368, IV. 66, V. 58, 378; Dârimî, *Rüya* 12, s. 522.

³⁸ 38. Sad 35. âyette mevcut olan “iğfir li” kelimesi risalede düşmüştür.

³⁹ Buhârî, *Salât* 75, I. 118; *Enbiya* 40, IV. 135-6; *Tefsîr* 38/2, VI. 31-2; Muslim, *Mesâcid* 39, I. 384; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II. 298.

bütün isimleri bilmediği hususunda zaruret olduğu yolunda ileri sürdüğü bir iddiaya cevap vermek üzere bu risaleyi yazmıştır.

Deylemî'nin (ö. 509/1115) naklettiği bir rivayete göre, henüz su ve çamur halindeyken Hz. Peygamber'e temsîlî olarak ümmeti gösterilmiş ve Hz. Adem'in bütün isimleri bildiği gibi O da bütün isimleri öğrenmiştir. Diğer muteber kaynakların rivayet etmediği bu Deylemî rivayeti, Hz. Peygamber'in, hem yaratılış, hem de isimleri öğrenmede Hz. Adem'den daha öncelikli olduğu fikriyatının rivayete yansımış şekli olmalıdır. Risalede Hz. Peygamber'in de tıpkı Hz. Adem gibi bütün isimleri kesin olarak bildiği iddia edilmişse de, isbat sadedinde nakledilen rivayetler bu konuda yeterli olmadığı gibi, delil olmaya da elverişli değildir.

Hz. Peygamber, bir mübellîğ, mübeyyin olduğu gibi, aynı zamanda kendisine tabi olanları eğiten-öğreten bir mürebbî idi ve muallim olarak gönderilmişti.⁴⁰ Bütün bu vasıfları gereği O elbette ashabına pekçok şeyleri öğretmiş, geçmiş ve geleceğe dair nice haberler vermiştir. Bazen bu bilgiler, "gökte uçan kuşa varıncaya kadar" şeklinde ifade edildiği gibi, oldukça detaylı konular hakkında olabilmıştır.⁴¹

Ancak, Hz. Peygamber'in herşeyi bildiği ve sözü edilen bazı hutbelelerinde de kıyamete kadar olmuş ve olacak herşeyi haber verdiğini iddia ve kabul etmek, hiç de makul değildir. Nitekim mezkur rivayeti naklettikten sonra Zehebî (ö. 748/1348) bu genellemeleri abartılı bulmuş olacak ki, şöyle bir değerlendirme yapmaktan kendisini alamamıştır:

"O (s) sözünü tane tane söyler ve bir de onu açıklardı. Dolayısıyla belki de o mecliste olacak şeylerin en büyüklerini zikretmiştir ve onlar da bir cüzde yazılabilir. Zira O, kainatta olacak şeylerin çoğunu bile zikretmiş olsaydı, onları bir senede, hatta senelerce söyleyemezdi. Bunu düşün!"⁴²

Hz. Peygamber, içinde yaşadığı ümmî toplumu, cehaletten çıkartıp medeniyete taşımış, değişik vesilelerle onlara pekçok şey öğretmiştir. Ancak kabul etmek gerekir ki, O'nun hem sahip olduğu, hem de verdiği bütün bilgilerin de neticede bir sınırı vardır.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, III. 328; İbn Mâce, *es-Sünen*, *Mukaddime* 17, no: 229, I. 83, İstanbul-1981.

⁴¹ Muslim, *Tahâre* 57, I. 223-4; İbn Mâce, *Tahâre* 16, no: 316, I. 115; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V. 437-9.

⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, II. 366, tah. Şuayb el-Arnâvut, Huseyn el-Esed, Beyrut-1990, VII. baskı. Bu hutbelerle ilgili geniş değerlendirme için "Huzeyfe b. el-Yemân ve Sır Katipliği" adlı henüz yayınlanmamış makalemize bakılabilir.

Herşeyden önce gaybın bilgisi, sadece Allah'a aittir⁴³ ve "Gaybı Allah'dan başka hiç kimse bilemez."⁴⁴ Ancak Yüce Allah, seçtiği, razı olduğu elçilerine, dilediği bazı gaybî bilgileri bildirir.⁴⁵ Dolayısıyla bu istisnâî durumda, Allah'ın dilediği peygamberine, dilediği kadar gaybî bilgilerin öğretilmesi sözkonusudur.⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in gaybı bilmediği, açık olarak ifade edilmiştir:

"(Ey Muhammed!) De ki: 'Size Allah'ın hazineleri elimdedir' demiyorum; gaybı da bilmiyorum; size 'ben bir meleğim' de demiyorum. Ben Ancak bana vahyolunana uyuyorum."⁴⁷

"De ki: 'Allah dilemedikçe ben kendime bir fayda ve zarar verecek güce sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de dokunmazdı. Ben ancak, inanan insanlar için bir uyarıcı ve müjdeciyim."⁴⁸

Aynı şekilde kıyametin ne zaman kopacağı da Allah'ın bilgisi dahilindedir.⁴⁹

"(Ey Muhammed!) Sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu zamanında açığa ancak O çıkarır. Göklerin ve yerin ağırlığını çekemeyeceği o saat size ansızın gelecektir.' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmez."⁵⁰

"Kıyamet saatini bilmek Allah'a mahsustur. O yağmuru indirir, rahimlerde bulunanı bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez, hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah bilendir, (herşeyden) haberdardır."⁵¹

"De ki: 'Ben peygamberlerden bir türedi değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim."⁵²

⁴³ Bkz: 2. Bakara 33; 9. Tevbe 94; 10. Yunus 20; 11. Hud 123.

⁴⁴ 6. En'âm 59; 27. Neml 65.

⁴⁵ Bkz: 3. Al-i İmrân 179; 72. Cin 26-8.

⁴⁶ Bkz: 12. Yusuf 102.

⁴⁷ 6. En'âm 50.

⁴⁸ 7. A'raf 188.

⁴⁹ 67. Mulk 25; 79. Nâziât 42-44; 33. Ahzâb 63;

⁵⁰ 7. A'raf 187.

⁵¹ 31. Lokman 34.

⁵² 46. Ahkâf 9.

Yine Hz. Peygamber, bir bayram günü, bazı cariyelerin yanında def çalılıp çeşitli ezgiler söylemesine müsaade etmiş, ancak onların "Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var" demeleri üzerine "Ama bunu demeyin, zira yarın ne olacağını ancak Allah bilir" diyerek onları uyarılmış, böyle söylemelerini engellemiştir.⁵³

Hız. Aişe de "Her kim Hz. Peygamber'in yarın ne olacağını bildiğini haber verirse, yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, "Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez"⁵⁴ buyurmaktadır" demiştir.⁵⁵

Abdülhamit Hamdi Efendi'nin oldukça hürmet ettiği bazı hocalarının "Enne'n-Nebiyye (s) kâne ya'lemu cemîa ilmillâhi teâlâ = Peygamber (s), Yüce Allah'ın bütün ilmini biliyordu" şeklindeki görüşüne katılmak mümkün değildir.

Nitekim Cibrîl hadisinde geçen, kıyametin ne zaman kopacağını soran Cibrîl'e Hz. Peygamber'in "Sorulan, sorandan daha iyi bilmez"⁵⁶ dediğini ve bu hususta Cebrâil'in de, Hz. Peygamber'in de aynı durumda olduğunu hatırlatan İbnu'l-Kayyim (ö. 571/1350) şöyle demektedir:

"Fakat şu aşırılığa düşen (gulât) kimselerin nezdinde Rasûlullah (s)'ın ilmi, Allah'ın ilmine birebir uygundur. Öyle ki, Allah'ın bildiği herşeyi Rasulullah (s) da bilir. Halbuki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Çevrenizdeki bedevi Araplardan ve Medine halkından iki yüzlülüğe iyice alışmış insanlar vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz. Onlara iki kere azâb edeceğiz, sonra da onlar büyük azaba itileceklerdir."⁵⁷

Bu âyet Kur'an'dan en son inen surelerden 9. Berâe (Tevbe) Suresi'nin sonundadır. Sözkonusu münafıklar ise, Hz. Peygamber'in Medîne'deki komşularıdır."

Devamlı İbnu'l-Kayyim, Hz. Peygamber'in hurma aşılama konusundaki görüşünün olumlu bir netice vermemesi üzerine "Siz kendi dünyanızın işini daha iyi bilirsiniz" dediğini, İfk hadisinde ise Allah'ın Hz. Aişe'nin temiz olduğunu bildiren vahyi gelinceye kadar Hz. Peygamber'in işin gerçeğini bilmediğini belirtmektedir. Halbuki bu aşırılığa düşenlere göre O (s) hiç şüphesiz mevcut hâlin hakikatini bilmekteydi..."⁵⁸

⁵³ İbn Mâce, *Nikah* 21, no: 1898, I. 612.

⁵⁴ 31. Lokman 34.

⁵⁵ Buhârî, 65. *Tefsir* 53/1, VI. 50; Muslim, I. *İman* 287, I. 159.

⁵⁶ Buhârî, *İman* 37, I. 18.

⁵⁷ 9 Tevbe 101.

⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Munif fi's-Sahih ve'd-Daif*, s. 82-3. tah. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetu İbn Teymiyye-Kahire, t.y. Merhum Ebû Gudde,

Gerçekten de, Hz. Peygamber'in şahit olmadığı olaylar hakkında tamamen bir beşer gibi hareket ettiği, beşerî bilgi alma yollarını kullandığı bilinmektedir. Nitekim O, savaşlarda gözcüler, casuslar kullanarak istihbarat almış, uzaklarda olup biten olayları ve gelişmeleri ancak gelen habercilerden öğrenmiştir. İbnu'l-Kayyim'in de işaret ettiği gibi, sevgili eşi Hz. Aişe'ye atılan çirkin iftira olayında, Hz. Peygamber günlerce, hatta birkaç hafta sessiz kalmış, onun atılan iftiradan beri olduğunu bildiren âyetlerden sonra rahatlamıştır.⁵⁹

Risalede mezkur görüşü naklettikten sonra ezeli-ilâhî ilmin bilgilerinin sonsuz ve sınırsız olduğunu hatırlamış olmalı ki Hamdi Efendi, bu sözden muradın "Hz. Peygamber'in, Allah'ın bu alemde ve malum olanlardan kendisine öğrettiği herşeyi bilmesi olduğunu" söyleyerek konuyu sınırlamaya çalışmıştır.

Şu halde, zikrettiğimiz gayet sarîh âyetler ve sahih rivayetler doğrultusunda, Hz. Peygamber'in gayb, kıyamet ve gelecek hakkındaki bilgisinin, ancak Allah tarafından kendisine bildirilen kadar sınırlı bir bilgi olduğu anlaşılmaktadır.

Risalede işlenen Rasulullah (s)'ın Hz. Adem'den önce yaratıldığı fikri ile Nûr-i Muhammedî görüşü de, Hz. Peygamber hakkında ortaya çıkan yanlış telakkilerin bir sonucudur. Ignaz Goldziher (1850-1921) bu tür hadisleri Yeni-Eflatuncu ve Gnostik unsurlar olarak görmekte ve bu düşünceleri İslam'a ilk defa tasavvufun uyarladığını düşünmektedir.⁶⁰

Kuşeyrî Risâlesi'nde bulunmayan Nûr-i Muhammedî görüşünün, h. III. asırdan itibaren tasavvufta öne sürülmeye başlandığını söyleyen Süleyman Uludağ'a göre, "Adem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim" gibi sahih olmayan bazı hadislerle dayandırılmak istenen bu akîde (Hakikat-i Muhammediyye), tasavvufa ve Sünnî muhite Şia'dan, onlara da Yeni Eflatunculuk'tan geçmiştir.⁶¹ Tarihî gelişim itibarıyla Nur-i Muhammedî fikrinin ilk nüvesi sayılabilecek yorumların Mukâtil'in (ö. 150/767) yaptığı ileri sürülmektedir. Onun 24. Nur 35. âyette bahsedilen nuru, Nur-i Muhammedî için bir referans olarak yorumladığı, Iraklı sûfî Sehl et-Tusterî'nin (ö.

Aliyyu'l-Kârî'nin *el-Mevzûâtü'l-Kubrâ* adlı eserinde şöyle dediğini nakletmektedir: "Kim Allah'ın ilmi ile, Rasûlü'nün ilminin eşit olduğuna inanırsa, bilindiği gibi icma ile küfre düşmüş olur." Bkz. a.g.e., s. 82, dipnot: 3.

⁵⁹ Bkz: 24. Nur 12-16. Buhârî, *Meğâzî* 34, V. 58.

⁶⁰ Goldziher Ignaz, *Hadiste Yeni-Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar*, çev. Ömer Özsoy, A.Ü.İ.F. Dergisi, XXXVI. 405-421.

⁶¹ Bkz: Uludağ Süleyman, *Kuşeyrî Risalesi Tercümesi*, giriş, s. 30, ve İbn Haldun *Mukaddime Tercümesi*, s. 199 (1 nolu dipnottan) nakleden Ahmed, *Tasavvufun Temel Öğretilelerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 120-121, Ankara-2000.

283/896) ise, aynı âyeti sûfi terminolojisi içerisinde ele aldığı, böylece daha da gelişen ve felsefeden önemli ölçüde etkilenecek felsefi bir renk alan bu nazariyenin İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) fikirleri sayesinde de sûfilik ana doktrini haline geldiği nakledilmektedir.⁶²

Nur-i Muhammedî konusunda ileri sürülen ve bazıları bu risalede de geçen rivayetler ise, isnad, metin ve nakleden kaynaklar açısından eleştirilmiş, bu konuda delil olabilecek nitelikte sahih hadislerin bulunmadığı, onlardan bazılarının zayıf, bazılarının ise uydurma olduğu sonucuna varılmıştır.⁶³

Ayrıca, ilk insanı yaratmasından bahsederken Yüce Allah sadece Hz. Adem'den söz etmiş, iddia edildiği gibi, Hz. Peygamber'e hiçbir şekilde işaretlemediği.⁶⁴

Risalede geçen başka bir iddia ise Hz. Peygamber'e her türlü mucizenin verildiği hususudur. A. Hamdi Efendi, Kâdî İyâz'dan (ö. 544/1149) İmam el-Eş'arî'nin (ö. 324/936) şu sözünü nakletmiştir: "Peygamberlerden herhangi birine verilen her bir mucizenin bir misli de bizim peygamberimize verilmiştir." Aslında bu görüş, öteden beri geleneğimizin benimseyip seslendirdiği yaygın anlayışın bir ifadesidir. Bu hususta, Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli mucizelerinden söz edilen önceki peygamberlerle tek tek karşılaştırılmış, Hz. Peygamber'e de benzer bir mucizenin, hatta ondan daha üstün bir mucizenin verildiği birçok rivayetlerle isbatlanmaya çalışılmıştır. Başta Kâdî İyâz'ın *Şifâ*'sı olmak üzere, delâil, hasâis ve şemâil kitaplarında, özellikle Hz. Peygamber'in mucizelerine tahsis edilmiş çalışmalarda bu durum açıkça görülmektedir.

Halbuki Buhârî (ö. 256/870), Muslim (ö. 261/875) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) rivayet ettikleri bir hadise göre, Hz. Peygamber'in hiç de böyle bir iddiası olmadığı gibi, yukarıdaki görüşe aykırı sayılabilecek bir durum da sözkonusudur:

"Peygamberler arasında hiçbir peygamber yoktur ki, kendisine beşerin inanaacağı benzer mucizeler verilmiş olmasın. Bana ise, ancak Allah'ın

⁶² Bu konuda geniş bilgi için bkz: Bağcı H. Musa, *Hz. Peygamber'in Beşerî Yönü*, s. 380-381, A.Ü.S.B.E., Basılmamış doktora tezi, Ankara-1999; Yıldırım Ahmed, a.g.e., s. 114-121.

⁶³ Bkz: Yıldırım, a.g.e., s. 121-128; Bağcı, a.g.e., 390-400.

⁶⁴ Bkz: 2. Bakara 30-38.

vahyettiği vahy (Kur'an)⁶⁵ verildi. Bu sebeple ben, kıyamet günü, en çok ümmete sahip bir peygamber olacağımı umuyorum."⁶⁶

İşte Hz. Peygamber ile Hz. Adem mukayesesi yapılarak kaleme alınmış bu risalede de, âdeta ilk ve son peygamberler yarıştırmıştır. Bu mukayese ve müsabakada Hz. Peygamber'in daha üstün olduğu, aslında ilk önce O'nun yaratıldığı, isimleri de Hz. Adem'den daha çok bildiği iddia edilmiştir. Halbuki, ne bu iki peygamberin, ne de her ikisine de iman eden ümmetin böyle bir müsabakaya ihtiyacı vardır.

Aslında, Hz. Peygamber hakkındaki sözkonusu telakki ve yanlış anlayış, sadece bu risalede ve onun yazarında görülen bir bakış açısı değildir. H. III. asırdan itibaren ağırlığını daha da fazla hissettiren tasavvufi ve felsefi eğilimler, ümmetin peygamber telakkisini etkilemiş, daha önce hiç gündeme gelmemiş, tartışılmamış olan muhtelif hususlar nesilden nesile aktararak İslam kültürüne yerleşebilmiştir.

İşte bu şekilde yanlış anlama ve yorumlama tezahürleri neticesinde Hz. Peygamber, Hz. Adem'den önce yaratılması hasebiyle ilk insan; Suyûtî'nin (ö. 911/1505) açıkça ifade ettiği üzere ruhen ve ceseden canlı olması⁶⁷ ciyetiyle de son insan olma gibi bir vasıf kazanmıştır. Nur-i Muhammediyye nazariyesine göre de, Hz. Adem'den itibaren ecdadından intikal ederek geldiği için Hz. Peygamber ilk yaratılıştan, kıyamete kadar daima canlı, ölümsüz bir varlık olarak tasvir edilebilmiştir. Bu görüşü savunanlar için, Kur'an'daki şu açık âyetler acaba hiçbir anlam ifade etmiyor mu?

"Senden önce hiçbir kimseye ebedî hayat vermedik. Sen öleceksin de, onlar bâkî mi kalacaklar? Her nefis ölümü tadacaktır..."⁶⁸

"Mutlaka sen de öleceksin, onlar da ölecekler."⁶⁹

⁶⁵ Bkz: Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XX. 203, Kahire-1972, Halebî baskısı; İbn Hacer, el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhari*, XIII: 263, tah. Muhibbuddin el-Hatib, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire-1407, III. baskı,

⁶⁶ Buhârî, *J'isâm* 1, VIII. 138-9; Muslim, *İman* 239, I. 134; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II. 341, 451.

⁶⁷ Suyûtî, Celaluddin, *el-Hâvî li'l-Fetâvî*, Kahire-1933, II. 265'te şöyle demektedir: "Hz. Peygamber, hem cesediyle, hem de ruhuyla canlıdır. O, çeşitli tasarruflarda bulunur, yeryüzünde ve melekût âleminde dilediği yere gider. O, ölümünden önce hangi şekildeyse, halen öyledir ve kendisinden hiçbirşey değişmemiştir. Melekler, canlı oldukları halde cesedleriyle nasıl gözükmezlerse, O da gözle görülmez..." . Bu hususta değerlendirmeler için bkz: Hatiboğlu Mehmed Said, *Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezahürleri, İslami Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2, Ekim-1996, s. 10.

⁶⁸ 21. Enbiyâ 34-5.

⁶⁹ 39. Zümer 30. Ayrıca bkz: 3. Al-i İmrân 144.

İlâhî iradenin Peygamberlerin sonuncusu⁷⁰ olarak seçtiği Rasûl-i Ekrem, 571 yılında Mekke'de dünyaya teşrif etmiş, kırk yaşında risalet ile görevlendirilmiştir. Allah O'na Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve bilmediği şeyleri öğretmiştir.⁷¹ O da, Allah'ın kendisine indirdiği, tebliğ etmesi gereken herşeyi tebliğ etmiş, risalet görevini tamamlayarak⁷² 632 yılında Raffk-i A'lâ'ya göçmüştür.

Fakat, O'nun daha risalet öncesinden sahip olduğu "Emîn" sıfatı, "büyük bir ahlak sahibi" oluşu, ümmet için "üsve-i hasene" oluşu gibi ölümsüz vasıflar ve geriye bıraktığı nebevî mesajlar ile her asra, her zümreye, her insana hitab eden ideal bir şahsiyet olarak, Allah'ın yoluna ileten bir Peygamber olarak elbette bütün inananların kalplerinde dipdiri yaşamaktadır.

Hz. Peygamber, "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın!"⁷³ diyerek ashabını ve ümmetini gayet hassas olduğu bu konuda uyarılmış olsa da, O'na olan aşk ve muhabbetten yanıp tutuşan gönüller maalesef ferman dinlememiş, neticede Yüce Kitabımızın anlattığı Hz. Muhammed ile, zihinlerdeki Peygamber arasında farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Kur'ânî peygamber telakkisinin karşı çıktığı ve ortadan kaldırdığı câhilî peygamber telakkisinin yeri ni bu defa, tamamen duygulara dayalı hissî bir peygamber telakkisi almıştır.

İşte mevzumuzu teşkil eden bu risale de, böyle bir telakkinin ürünüdür ve asırlardır bu konuda yazılan duyguların bir tercümanı, küçük bir özeti, tipik bir örneğidir. Bildiğim kadarıyla, kendilerine isimlerin öğretilmesi konusunda Hz. Peygamber'i Hz. Adem ile karşılaştırması bakımından orijinal bir çalışmadır. Hz. Peygamber'e duyulan sevginin sınır tanımazlığını ve bunun semerelerinin hangi boyutlara ulaşabileceğini göstermesi cihetiyle âdeta bir belge niteliğindedir. Harputlu bir alimin Arapça olarak kaleme aldığı bu risalenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zor günlerinde basılabilmiş olması da risalenin muhtevası kadar ilginçtir.

Görüşlerine katılmasak da, oldukça zengin kültür mirasımıza bu risaleyle farklı bir katkıda bulunan Abdülhamit Hamdi Efendi'yi rahmetle yâd ediyoruz.

⁷⁰ Bkz: 33. Ahzab 40.

⁷¹ Bkz: 4. Nisa 113; 2. Bakara 129, 151, 231; 33. Ahzab 34; 62. Cuma 2.

⁷² Bkz: 5. Mâide 67.

⁷³ Abdurrazzak, b. Hemmam, es-San'ânî, *el-Musannef*, V. 441, no: 9758; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 23-4, 47, 55; Buhârî, *Enbiyâ* 48, IV. 142; Dârimî, *Rekâik* 68, s. 716.